

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΚΑΖΑΜΙΑΣ

ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ
Η ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ
ΚΑΙ Ο ΕΠΙΣΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ,
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1941-ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1944

Αν και οι κοινοβουλευτικές δημοκρατίες κατά κανόνα δεν καταργούν τα κοινοβούλια σε καιρό πολέμου, οι ανάγκες ταχείας αντίδρασης στα πολεμικά γεγονότα και μυστικότητας, που προκαλεί η κάθε πολεμική σύγκρουση, περιορίζουν τη δύναμη και υποβαθμίζουν τη λειτουργία των κοινοβουλίων, τουλάχιστον για τη διάρκεια των εχθροπραξιών¹. Έτσι, σε καιρό πολέμου, είναι μοιραίο τα κοινοβούλια (όπως και ο τύπος) να λειτουργούν με διαφορετικούς όρους από ότι συνήθως. Στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, το Βρετανικό Κοινοβούλιο, η «μητέρα των κοινοβουλίων», δεν ξέφυγε από τον κανόνα αυτό. Παρόλα ταύτα, οι εργασίες της Βουλής των Κοινοτήτων συνεχίστηκαν σε όλη τη διάρκεια του πολέμου, με τους βουλευτές να προχωρούν στο νομοθετικό τους έργο αλλά και να ασκούν κριτική και να εξασκούν πίεση στη διακομματική Βρετανική Κυβέρνηση του Winston Churchill.

Το άρθρο αυτό μελετά ένα μικρό μέρος από τις παρεμβάσεις αυτές: εξετάζονται οι ερωτήσεις που υποβλήθηκαν από βουλευτές της Βουλής των Κοινοτήτων

1. Στη Βρετανία περιορισμοί επιβλήθηκαν με το Emergency Powers (Defence) Act του 1939. Η νομοθεσία αυτή που ψηφίστηκε πριν την έκρηξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου επέτρεπε στην κυβέρνηση της χώρας να χρησιμοποιήσει έκτακτες εξουσίες έτσι ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις ανάγκες του πολέμου. Μέσω της νομοθεσίας αυτής επιτρεπόταν στην Κυβέρνηση να θεσπίσει «κανονιστικά διατάγματα» (Defence Regulations) με τα οποία μπορούσε να παρέμβει σχεδόν σε κάθε όψη της καθημερινής ζωής. Οι εξουσίες αυτές διευρύνθηκαν δύο φορές στη διάρκεια του πολέμου (μέσα στο 1940) με περαιτέρω νομοθεσία, τις Emergency Powers (Defence) Acts 1940.

για το θέμα του επισιτισμού της Ελλάδας και οι απαντήσεις που δόθηκαν από την κυβερνητική πλευρά, την περίοδο από τον Αύγουστο του 1941 μέχρι τον Οκτώβριο του 1944. Στόχος του άρθρου είναι να διαφανεί το μέγεθος του κοινοβουλευτικού ενδιαφέροντος για το ανθρωπιστικό πρόβλημα του επισιτισμού της Ελλάδας, αλλά και να αποτιμηθεί η αποτελεσματικότητα των ερωτήσεων στο γενικότερο θέμα του αποκλεισμού της Ελλάδας και του επισιτισμού της, θέματα που άπτονται των αποφάσεων για τη χάραξη της πολιτικής της Βρετανικής Κυβέρνησης. Με τη σειρά της η ανάλυση αυτή μας δίνει κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία για τη σχέση κυβέρνησης και κοινοβουλίου σε καιρό πολέμου.

Όπως αναφέρθηκε, η χρονική περίοδος που εξετάζεται εδώ ξεκινά από τον Αύγουστο του 1941. Στο διάστημα του Ιουλίου και του Αυγούστου 1941 πυκνώνουν στο βρετανικό τύπο (αλλά και αλλού) οι πληροφορίες ότι η επισιτιστική κατάσταση στην Ελλάδα χειροτερεύει συνεχώς και ότι σύντομα η χώρα θα βρεθεί στα πρόθυρα του λιμού². Η υπό εξέταση περίοδος μπορεί να διαιρεθεί σε δύο φάσεις. Η πρώτη εκτείνεται από τον Αύγουστο του 1941 μέχρι τον Οκτώβριο του 1942. Πρόκειται βεβαίως για τη φάση της εξέλιξης της μεγάλης επισιτιστικής κρίσης που θα καταλήξει σε λιμό, τόσο στην Αθήνα όσο και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας. Κατά την περίοδο αυτή είναι σαφές, στους κύκλους της Βρετανικής Κυβέρνησης αλλά και στο ευρύτερο κοινό (από τις πληροφορίες του τύπου), ότι τα μέτρα που λαμβάνονταν για την ανακούφιση της κρίσης ήταν ανεπαρκή. Στην περίοδο των 14 αυτών μηνών υποβάλλονται στη Βουλή των Κοινοτήτων 32 ερωτήσεις, με τις οποίες βουλευτές ζητούν πληροφόρηση για την κατάσταση στην Ελλάδα και για τα μέτρα που μπορούν να ληφθούν.

Η δεύτερη περίοδος (από το Νοέμβριο του 1942 μέχρι την απελευθέρωση της Ελλάδας τον Οκτώβριο του 1944) καλύπτει το διάστημα της μερικής άρσης του συμμαχικού αποκλεισμού της Ελλάδας και της λειτουργίας του μεγάλου προγράμματος επισιτισμού της χώρας με τρόφιμα που προέρχονταν εκτός της ζώνης του αποκλεισμού (κυρίως από την Αμερική), μεταφέρονταν στην Ελλάδα με ουδέτερα πλοία και διανέμονταν από ειδική σουηδοελβετική επιτροπή³. Την περίοδο αυτή υποβάλλονται άλλες 33 ερωτήσεις.

2. Είναι χαρακτηριστικό ότι η εφημερίδα *Times* του Λονδίνου τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1941 δημοσιεύει πληροφορίες για την Ελλάδα σε οκτώ ημερομηνίες (3, 15, 21, 22 και 31 Ιουλίου και 2, 11 και 16 Αυγούστου). Στις 6 Αυγούστου δημοσιεύεται και η πρώτη αναφορά σε ερώτηση στο Κοινοβούλιο για την επισιτιστική κατάσταση στην Ελλάδα.

3. Βλ. σχετικά P. Mohr, *Inter Arma Caritas, Αναμνήσεις από την Ελλάδα κατά την Κατοχή*, Λευκωσία 1969.

Το Κοινοβουλευτικό ενδιαφέρον για το Λιμό στην Ελλάδα, Αυγ. 1941- Οκτ. 1944

Οι ερωτήσεις

Οι 63 ερωτήσεις που υποβλήθηκαν στη Βουλή των Κοινοτήτων και οι δύο σύντομες συζητήσεις (debates) που έγιναν είναι μια ένδειξη του ενδιαφέροντος που εκδηλώθηκε για την επισιτιστική κατάσταση και το λιμό στην κατεχόμενη Ελλάδα. Πρόκειται για ενδιαφέρον που εκτείνεται στο σύνολο της περιόδου αν και, με δείκτη τον αριθμό των ερωτήσεων που υποβάλλονται, παρατηρούνται μεγάλες διαφορές στην ένταση του ενδιαφέροντος αυτού. Οι ερωτήσεις που υποβλήθηκαν φαίνονται στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1

Ερωτήσεις για τον επισιτισμό της Ελλάδας, Αυγ. 1941 – Οκτ. 1944

Ημερομηνία	Ερωτών	Απαντών
5 Αυγ. 1941	Sir Frank Sanderson (C)	H. Dalton
14 Οκτ. 1941	Sir E. Graham-Little (Ind. Nat.)	H. Dalton
19 Οκτ. 1941	D.L. Lipson (Ind.)	H. Dalton
27 Ιαν. 1942	Sir Arnold Gridley (C), Miss Eleanor Rathbone (Ind.), Jack Lawson (L), Mr. E. Harvey (IP)	H. Dalton
28 Ιαν. 1942	Rev. Reg. W. Sorensen (L)	D. Foot
29 Ιαν. 1942	Seym. Cocks (L)	D. Foot
10 Φεβ. 1942	Rev. Reg. W. Sorensen (L) & Al. Walkden (for R. Hughes (L)), Elean. Rathbone (Ind.), Al. Walkden (L)	D. Foot H. Dalton
17 Φεβ. 1942	Sir (Lt.-Col.) Thomas Moore (C)	H. Dalton
24 Φεβ. 1942	Mr. E. Harvey (IP), Campbell Stephen (IL), Elean. Rathbone (Ind.), Sir Charles G. Gibson (C) Will. Leach (L)	D. Foot
25 Φεβ. 1942	Sir Thomas Moore (C)	A. Eden
25 Φεβ. 1942	Rich. Stokes (L)	D. Foot
3 Μαρ. 1942	Mr. E. Harvey (IP), Rev. Reg. W. Sorensen (L), Sir Fr. Sanderson (C), H.W. Butcher (Ind. Lib.)	D. Foot
4 Μαρ. 1942	Sir Th. Moore (C)	D. Foot
10 Μαρ. 1942	Mr. E. Harvey (IP), R. Stokes (L), Sir P. A. Harris (Lib)	D. Foot
11 Μαρ. 1942	Sir Th. Moore (C)	D. Foot
17 Μαρ. 1942	Rich. Stokes (L)	D. Foot
24 Μαρ. 1942	Mr. E. Harvey (IP), Rev. Reg. W. Sorensen (L), Miss El. Rathbone (Ind.)	D. Foot
15 Απρ. 1942	Rhys Davies (L)	D. Foot
16 Απρ. 1942	Sir Th. Moore (C)	D. Foot
21 Απρ. 1942	Mr. E. Harvey (IP), Sir Th. Moore (C), Mr. Rhys Davies (L)	D. Foot

22 Απρ. 1942	Sir Th. Moore (C)	D. Foot
19 Μάϊ. 1942	Mr. E. Harvey (IP), Sir Will. Davison (C)	D. Foot
2 Ιουν. 1942	Mr. E. Harvey (IP)	D. Foot
9 Ιουν. 1942	Mr. E. Harvey (IP)	D. Foot
16 Ιουν. 1942	Sir Th. Moore (C), Mr. E. Harvey (IP)	D. Foot
15 Ιουλ. 1942	Rev. Reg. W. Sorensen (L)	D. Foot
21 Ιουλ. 1942	Mr. E. Harvey (IP), Sir Th. Moore (C)	D. Foot
6 Αυγ. 1942	Mr. E. Harvey (IP)	D. Foot
8 Σεπ. 1942	Sir Th. Moore (C), Rev. Reg. W. Sorensen (L), Will. Leach (L)	D. Foot
29 Σεπ. 1942	Sir Th. Moore (C), Mr. E. Harvey (IP)	D. Foot
6 Οκτ. 1942	Mr. E. Harvey (IP)	D. Foot
20 Οκτ. 1942	Sir Percy Hurd (C)	D. Foot
17 Νοε. 1942	Sir Percy Hurd (C), [T.E. Harvey (IP), J. Dugdale (L)]	D. Foot
18 Νοε. 1942	Mr. T.E. Harvey (IP)	D. Foot
1 Δεκ. 1942	Will. W. Astor (U)	D. Foot
15 Δεκ. 1942	Rev. Reg. W. Sorensen (L)	D. Foot
26 Ιαν. 1943	Will. W. Astor (U)	D. Foot
16 Μαρ. 1943	T.E. Harvey (IP) [R. Stokes (L), Geof. Le Mesurier Mander (Lib)]	D. Foot
11 Μάϊ. 1943	Mr. E. Harvey (IP) [Rhys Davies (L), Capt. V. Cazalet (C)]	D. Foot
24 Ιουν. 1943	Mr. Grenfell (L) [Sir G. Harvey (C)]	D. Foot
8 Ιουλ. 1943	Συζήτηση (Debate): D. Foot (Lib), D. Owen-Evans (Lib), Maj. Sir Ralph Glyn (C), T.E. Harvey (IP), P.C. Loftus (C), Sir T. Moore (C), R. Stokes (L)	D. Foot
13 Ιουλ. 1943	R. De la Bere (C)	D. Foot
5 Αυγ. 1943	R. De la Bere (C)	D. Foot
21 Σεπ. 1943	Lt. Col. Sir W.D. Smiles (U)	D. Foot
14 Οκτ. 1943	R. De la Bere (C)	D. Foot
26 Οκτ. 1943	Rev. Reg. W. Sorensen (L)	D. Foot
26 Οκτ. 1943	Mr. R. Stokes (L) [W. Cove (L)]	D. Foot
27 Οκτ. 1943	Rhys Davies (L)	D. Foot
4 Νοε. 1943	R. De la Bere (C)	D. Foot
10 Νοε. 1943	Συζήτηση (Debate)	D. Foot
11 Νοε. 1943	R. Stokes (L)	D. Foot
7 Δεκ. 1943	W. Oldfield (L)	D. Foot
16 Δεκ. 1943	Sir Th. Moore (C)	D. Foot
18 Ιαν. 1944	Mr. E. Harvey (IP)	D. Foot
20 Ιαν. 1944	R. De la Bere (C)	D. Foot
1 Φεβ. 1944	Sir Th. Moore (C)	D. Foot
8 Φεβ. 1944	Mr. E. Harvey (IP)	D. Foot
14 Μαρ. 1944	Lieut.-Com. Ian C. Hutchison (C) [Rev. Reg. W. Sorensen (L), Lt. Col. Sir Th. Moore (C)]	D. Foot
18 Απρ. 1944	Rev. Reg. W. Sorensen (L), [Rhys Davies (L)]	D. Foot

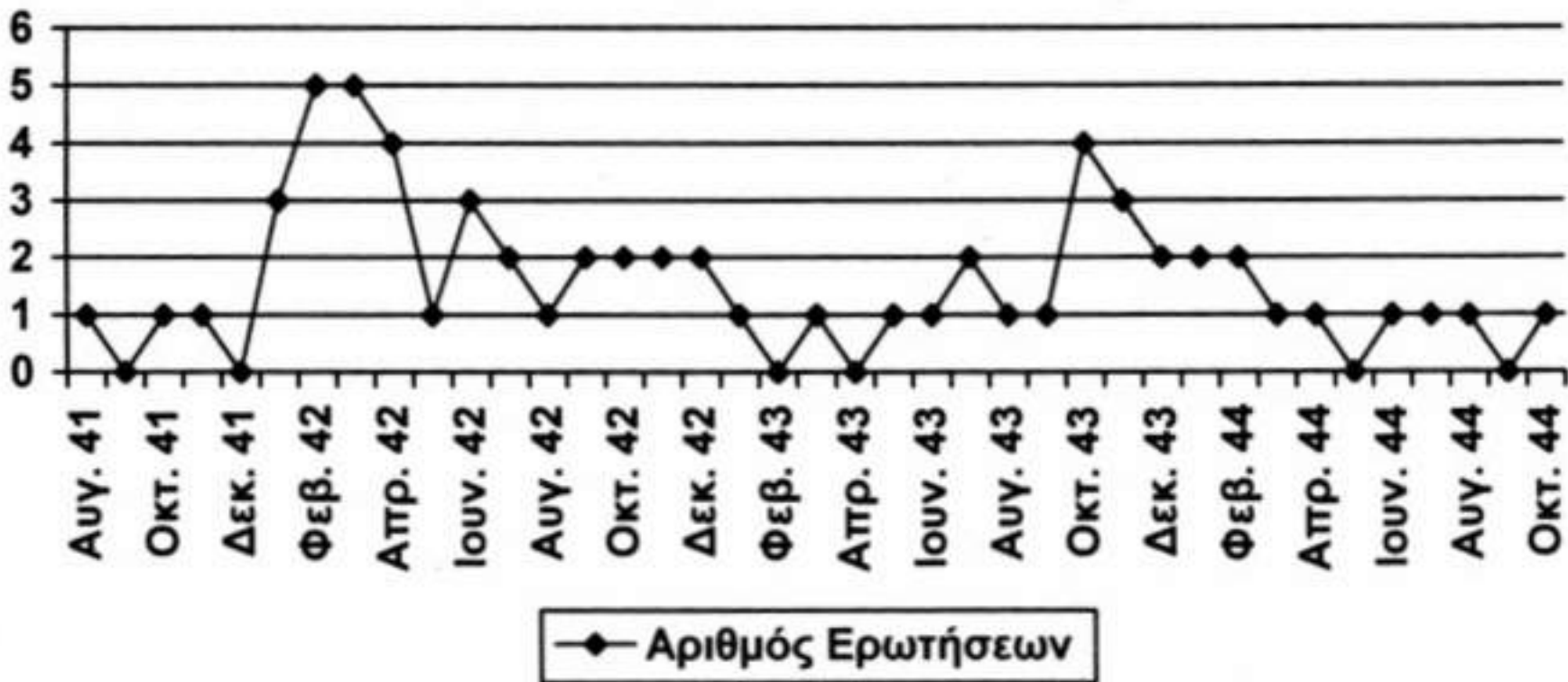

20 Ιουν. 1944	H. Graham White (Lib) [sir Th. Moore (C)]	D. Foot
18 Ιουλ. 1944	H. Graham White (Lib)	D. Foot
1 Αυγ. 1944	Mr. E. Harvey (IP)	D. Foot
11 Οκτ. 1944	W. R. Duckworth (C), A. Henderson (L)	Sir J.Grigg
17 Οκτ. 1944	Will. W. Astor (U)	Sir J.Grigg
19 Οκτ. 1944	Sir Thomas Moore (C)	Sir J.Grigg

Πηγή: *The Parliamentary Debates, Commons*, τόμοι 378-404
Συντομογραφίες: (C): Conservative, (L): Labour, (I): Independent, (IP): Independent Progressive, (IL): Independent Labour, (Ind.Nat.): Independent National, (Ind. Lib.): Independent Liberal, (U): Unionist (κόμμα συνδεδεμένο με το Συντηρητικό Κόμμα).

Ο χρόνος υποβολής των ερωτήσεων επίσης δίνει ενδιαφέροντα στοιχεία. Οι μισές από τις ερωτήσεις (32 από 63) υποβλήθηκαν στους 14 μήνες από τον Αύγουστο του 1941 μέχρι το Νοέμβριο του 1942. Δεκαεπτά ερωτήσεις (λίγο περισσότερες από το ένα τέταρτο του συνόλου) υποβλήθηκαν τους πρώτους τέσσερεις μήνες του 1942⁴.

Γράφημα 1
Συχνότητα υποβολής των ερωτήσεων

Πηγή: *The Parliamentary Debates, Commons*, τόμοι 378-404.

Οι υπόλοιπες ερωτήσεις μοιράζονται άνισα στους υπόλοιπους 25 μήνες της υπό εξέταση περιόδου. Υπάρχει αύξηση της συχνότητας τον Οκτώβριο και το Νοέμβριο του 1943, γεγονός που εξηγείται τόσο από την έλευση του χειμώνα

4. Τρεις τον Ιανουάριο, πέντε το Φεβρουάριο, έξι το Μάρτιο, τρεις τον Απρίλιο. Βλ. *The Parliamentary Debates, Commons*, τόμος 378 και Πίνακα 1, παραπάνω. Ενδιαφέρουσα λεπτομέρεια είναι και το γεγονός ότι τα δύο τρίτα απαντήθηκαν ημέρα Τρίτη.

και τους φόβους ότι πιθανόν να επαναλαμβανόταν η οξύτερη επισιτιστική κρίση του 1941, όσο και από τις ανησυχίες που φαίνεται να υπήρχαν για την επάρκεια του προγράμματος επισιτισμού. Στις 8 Ιουλίου και στις 10 Νοεμβρίου του 1943 γίνονται και τα δύο debates με θέμα τον επισιτισμό της Ελλάδας. Με δεδομένη τη σχετική επάρκεια πληροφοριών για την Ελλάδα (ακόμη και στον τύπο) που κίνησε το ενδιαφέρον κάποιων βουλευτών, οι ερωτήσεις μπορούν να ερμηνευθούν ως πίεση προς τη Βρετανική Κυβέρνηση υπέρ της Ελλάδας.

Το γεγονός ότι οι ερωτήσεις συνεχίζουν να υποβάλλονται και μετά την έναρξη μεταφοράς τροφίμων στην Ελλάδα⁵ δείχνει το συνεχιζόμενο ενδιαφέρον των βουλευτών και μετά την ουσιαστική άρση του αποκλεισμού της Ελλάδας. Το περιεχόμενο των ερωτήσεων αλλάζει και στρέφεται προς την παρακολούθηση της προόδου του επισιτισμού⁶, και σε ερωτήσεις που ζητούν την ποσοτική και ποιοτική του αναβάθμιση, με την προσθήκη τροφίμων για παιδιά και θηλάζουσες μητέρες⁷, καθώς και για την προσθήκη ειδών τροφίμων και φαρμάκων⁸.

Ο αριθμός των ερωτήσεων που υποβλήθηκαν από Βρετανούς βουλευτές για την Ελλάδα είναι σχετικά υψηλός, τουλάχιστον σε σύγκριση με τις αντίστοιχες ερωτήσεις που υποβλήθηκαν για την επισιτιστική κατάσταση σε άλλες χώρες της κατεχόμενης Ευρώπης. Όπως αναφέρθηκε, στο σύνολο των 39 μηνών της υπό εξέταση περιόδου υποβλήθηκαν 63 ερωτήσεις στη Βουλή των Κοινοτήτων, από τις οποίες 49 είχαν αποκλειστικό θέμα την επισιτιστική κατάσταση μόνο στην Ελλάδα, ενώ οι υπόλοιπες 14 ζητούσαν πληροφορίες για την κατάσταση τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες (κυρίως στο Βέλγιο). Στις παραπάνω ερωτήσεις πρέπει να προσθέσουμε και 11 με γενικό περιεχόμενο, για την κατάσταση σε όλη την κατεχόμενη Ευρώπη (βλ. Πίνακα 2 παρακάτω).

5. Για τα σχέδια μεταφοράς, βλ. και G. Kazamias, "Turks, Swedes and famished Greeks: Some aspects of famine relief in Occupied Greece, 1941-44" *Balkan Studies*, 33:2, 1992.

6. Βλ. *Parliamentary Debates, Commons*, Fifth Series, 17 Νοεμβρίου 1942, τόμος 385: 171-2, 15 Δεκεμβρίου 1942, τόμος 385: 1744, 16 Μαρτίου 1943, τόμος 387: 1029-30, 11 Μαΐου 1943, τόμος 389: 467-8, 24 Ιουνίου 1943, τόμος 390: 1328-9.

7. Βλ. *Parliamentary Debates, Commons*, Fifth Series, 13 Ιουλίου 1943, τόμος 391: 45, 5 Αυγούστου 1943, τόμος 391: 2498, 21 Σεπτεμβρίου 1943, τόμος 392: 47, 14 Οκτωβρίου 1943, τόμος 392: 1095, 26 Οκτωβρίου 1943, τόμος 393: 40-1, 1η Φεβρουαρίου 1944, τόμος 395: 1152-3, 8 Φεβρουαρίου 1944, τόμος 396: 1633-35, 18 Ιουλίου 1944, τόμος 402: 45-6, 1η Αυγούστου 1944, τόμος 402: 1142-3.

8. Βλ. *Parliamentary Debates, Commons*, Fifth Series, 4 Νοεμβρίου 1943, τόμος 393: 878, 7 Δεκεμβρίου 1943, τόμος 395: 753, 20 Ιανουαρίου 1944, τόμος 396: 398, 14 Μαρτίου 1944, τόμος 398: 23-4.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η Ελλάδα δεν είναι η μόνη χώρα της Ευρώπης, της οποίας η επισιτιστική κατάσταση απασχολεί το Κοινοβούλιο. Η Νορβηγία και το Βέλγιο ήταν χώρες με ανάλογα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά με αυτά της Ελλάδας, σύμμαχοι της Βρετανίας που βρισκόταν υπό κατοχή (όπως η Ελλάδα), ενώ ούτε εκείνες ήταν αυτάρκεις σε τρόφιμα. Όμως, οι ερωτήσεις σχετικά με το Βέλγιο είναι συνολικά 22. Από αυτές, μόνο οκτώ ερωτήσεις είναι αποκλειστικά για το Βέλγιο, ενώ εννέα ερωτήσεις είναι τόσο για την Ελλάδα όσο και για το Βέλγιο. Για τη Νορβηγία, μόνο πέντε ερωτήσεις υποβάλλονται σε όλη την περίοδο που εξετάζεται. Άλλες χώρες (Γαλλία, Ολλανδία, Πολωνία) επίσης εμφανίζονται σε ερωτήσεις, αλλά με πολύ μικρότερη συχνότητα. Όπως φαίνεται, η Ελλάδα, λόγω της τραγικής της κατάστασης ενδιέφερε περισσότερο το Βρετανικό Κοινοβούλιο.

Πίνακας 2
Ερωτήσεις για το Βέλγιο και άλλες χώρες
και ερωτήσεις γενικά για τον επισιτισμό της Ευρώπης

Ερωτήσεις υποβάλλουν 18 βουλευτές. Ημερομηνία με **μαύρα** στοιχεία υποδηλώνει ερώτηση αποκλειστικά για το Βέλγιο. Πληροφορίες σε αγκύλες [] δηλώνουν συμμετοχή με πρόσθετες ερωτήσεις ή σχόλια σε ερώτηση άλλου βουλευτή.

Όνομα	Ημερομηνία και περιεχόμενο
De la Bere, Sir Rupert (C)	19-5-44 (γενικού περιεχομένου)
Graham-Little, Sir Ernest G.G. (Ind.)	14-10-41 (Βέλγιο και γενικού περιεχομένου)
Grenfell, David R. (L)	24-6-43 (Βέλγιο και Ελλάδα)
Harvey, Thomas E. (IP)	8-12-1942 21-6-42 (Βέλγιο και γενικού περιεχομένου) 12-12-42 [16-3-43: Βέλγιο και άλλες χώρες] (24-6-43) 24-9-43 (γενικού περιεχομένου) (7-12-43) 18-1-44 (Βέλγιο, Ελλάδα και Γαλλία) 23-5-44 (γενικού περιεχομένου) 9-5-44 (γενικού περιεχομένου)
Hutchison, Lt. Comm. Ian C. (C)	9-5-44 (γενικού περιεχομένου)
Lipson Daniel L. (I)	3-2-43 (γενικού περιεχομένου)
McEntee, Valentine (L)	7-6-44 (γενικού περιεχομένου) 7-6-44 (βιταμίνες για τα παιδιά της κατεχόμενης Ευρώπης)
Moore, Sir Thomas C.R. (C)	1-2-44 (Βέλγιο και Ελλάδα)
Oldfield, W.H. (L)	7-12-43 3-10-44 (γενικού περιεχομένου)

Davies, Rhys-J. (L)	15-4-42 (Βέλγιο, Ελλάδα, Πολωνία) 27-10-43 (Βέλγιο και Ελλάδα)
Richards, Robert (L)	22-2-44 (Βέλγιο, Γαλλία, Ολλανδία)
Sanderson, sir Frank B. (C)	19-3-43 (Βέλγιο και Ελλάδα)
Silkin, Lewis (L)	26-5-43
Smiles, Lt. Col. sir Walter D. (U)	21-9-43 (Βέλγιο και Ελλάδα) 24-5-44 (γενικού περιεχομένου)
Sorensen, Rev. Reginald W. (L)	12-12-42 18-4-44 (Βέλγιο και Ελλάδα)
Stokes, Richard R. (L)	25-2-42 (Βέλγιο, Πολωνία και Ελλάδα) 11-11-43 (Βέλγιο και Ελλάδα)
Suirdale, Viscount (C)	6-6-44 (γενικού περιεχομένου)
Thorne, William (L)	5-8-43

Πηγή: *The Parliamentary Debates, Commons*, τόμοι 378-404

Συντομογραφίες: (C): Conservative, (L): Labour, (I): Independent, (IP): Independent Progressive, (IL): Independent Labour, (Ind.Nat.): Independent National, (Ind. Lib.): Independent Liberal, (U): Unionist (κόμμα συνδεδεμένο με το Συντηρητικό Κόμμα)

Έτσι λοιπόν, όπως φαίνεται από τα συγκριτικά στοιχεία, για την υπόθεση του επισιτισμού στην Ελλάδα έχουμε μεγαλύτερο αριθμό ερωτήσεων και συνεχές ενδιαφέρον σε σχεδόν όλο το διάστημα της Κατοχής. Όμως πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι οι αριθμοί είναι πολύ μικροί και αποτελούν ένα ελάχιστο ποσοστό αν συγκριθούν με το σύνολο των ερωτήσεων που υποβάλλονται (για όλα τα θέματα) στο Κοινοβούλιο: στις κοινοβουλευτικές περιόδους 1941-2, 1942-3 και 1943-4 υποβάλλονται 27330 ερωτήσεις ή κατά μέσο όρο ημερησίως 77, 80 και 83 ερωτήσεις αντίστοιχα⁹. Ακόμη και αν λάβουμε υπόψη ότι οι ερωτήσεις για κάποια θέματα (π.χ. εσωτερικής πολιτικής) είναι εκ φύσεως πολύ περισσότερες, ακόμα και αν κάποιες ερωτήσεις μπορεί να καταμετρούνται περισσότερες από μία φορές, πάλι οι ερωτήσεις για τον επισιτισμό στην Ελλάδα και στην υπόλοιπη κατεχόμενη Ευρώπη είναι ολιγάριθμες¹⁰.

Οι ερωτώντες

Μια εισαγωγική παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε είναι ότι, όπως φαίνεται, υπήρχαν αρκετοί Βρετανοί βουλευτές τους οποίους απασχόλησε το

9. Βλ. D. N. Chester και N. Browning, *Questions in Parliament*, Oxford, 1962, σ. 88.

10. Βλ. Chester και Browning, *Questions...*, ό.π., σ. 90.

θέμα του επισιτισμού της Ελλάδας. Η ομάδα των βουλευτών που υποβάλλει ερωτήσεις είναι αρκετά ποικίλη. Αποτελείται από 36 άτομα, 35 άνδρες και μία γυναίκα. Οι περισσότεροι (26 από 36) ανήκουν στα δύο μεγαλύτερα κόμματα της Βουλής (14 στο Συντηρητικό¹¹ και 12 στο Εργατικό κόμμα). Στην ομάδα που δείχνει ενδιαφέρον για την Ελλάδα εμφανίζεται αυξημένη εκπροσώπηση των μικρών κομμάτων και των ανεξάρτητων. Από τους 10 βουλευτές που ανήκουν στην ομάδα αυτή, πέντε είναι Φιλελεύθεροι, και οι υπόλοιποι είναι Ανεξάρτητοι, ή μέλη των πολύ μικρών κομμάτων (Independent Progressive, Independent Labour, Independent National, National Liberal). Τόσο η ποικιλομορφία των κομμάτων στα οποία ανήκουν οι βουλευτές, όσο και η αναλυτική εξέταση του χρονικού πλαισίου δεν μας επιτρέπουν να διακρίνουμε κάποιο πολιτικό σχέδιο πίσω από τις ερωτήσεις. Η κοιματική αυτή ποικιλία, αλλά και η συγκέντρωση ερωτήσεων στην περίοδο της μεγάλης κρίσης του χειμώνα του 1941-42, φαίνεται να δείχνει ότι τα κίνητρα των ερωτώντων ήταν κυρίως ανθρωπιστικά, μια και δεν προκύπτουν ενδείξεις για «κοινοβουλευτική επίθεση» κατά της Κυβέρνησης.

Από την άλλη, τρεις βουλευτές υποβάλλουν τα δύο τρίτα όλων των ερωτήσεων. Πρόκειται για τον Edmund Harvey¹² (του Independent Progressive Party) που υποβάλλει 18 ερωτήσεις, τον Sir Thomas Moore (Συντηρητικό) που υποβάλλει 14 ερωτήσεις και τον κληρικό Reginald Sorensen (Εργατικό) που ακολουθεί με οκτώ ερωτήσεις. Αν σε αυτούς προσθέσουμε άλλους δύο βουλευτές, τον Richard Rapier Stokes (Εργατικό) και τον Sir Rupert De La Bere (Συντηρητικό) που υποβάλλουν από 5 ερωτήσεις, έχουμε περίπου τα τέσσερα πέμπτα του συνόλου των ερωτήσεων που υποβλήθηκαν.

Τα κίνητρα

Ποια είναι λοιπόν τα κίνητρα των Βρετανών βουλευτών που υποβάλλουν ερωτήσεις και ασκούν πίεση υπέρ του επισιτισμού της Ελλάδας; Το φραστικό των ερωτήσεων κάποτε μας δίνει κάποιες ενδείξεις. Είναι σαφές ότι η ηρωική στάση της Ελλάδας στον πόλεμο τράβηξε την προσοχή μέρους της βρετανικής κοινής γνώμης προς την χώρα και αυτό είναι πιθανό ότι έπαιξε κάποιο ρόλο στις επιλογές των βουλευτών. Σε μερικές περιπτώσεις ψηφίσματα ή αποφά-

11. Συναριθμούνται εδώ και βουλευτές που ανήκαν στο Unionist Party, κόμμα συνδεδεμένο με το Συντηρητικό κόμμα, του οποίου το επίσημο όνομα ήταν Conservative and Unionist Party of Great Britain.

12. Ο Harvey και η Elizabeth Rathbone εκπροσωπούσαν την ειδική εκλογική περιφέρεια των English Universities.

σεις οργανώσεων ή ακόμη και επιστολές¹³ φαίνεται να ήταν η αφορμή κάποιων ερωτήσεων. Άλλοτε το φραστικό των ερωτήσεων αναφέρεται είτε σε κάποια νέα πληροφορία που δημοσιεύεται στον τύπο, είτε σε ανθρωπιστικά κίνητρα (συμπόνια για τον αγωνιζόμενο λαό μιας μικρής συμμάχου χώρας)¹⁴. Τέλος, υπάρχει τουλάχιστον μία περίπτωση όπου, εν είδει αντεπίθεσης, μέλος της Κυβέρνησης έχει ζητήσει από βουλευτή να υποβάλει ερώτηση, ώστε να δοθεί η ευκαιρία να δημοσιοποιηθούν οι κυβερνητικές θέσεις και πράξεις¹⁵.

Στα κίνητρα θα μπορούσαν θεωρητικά να συναριθμηθούν πιέσεις από τους εκλογείς. Όμως την δεκαετία του 1940 δεν έχουμε στην Βρετανία υπολογίσιμες συγκεντρώσεις Ελλήνων ψηφοφόρων που να μπορούν να επηρεάσουν εκλογικό αποτέλεσμα. Το μόνο πιθανό μέσο πίεσης από τους ψηφοφόρους που εντοπίστηκε είναι η ύπαρξη στις εκλογικές περιφέρειες των Sir Thomas Moore και Sir Rupert De La Bere (Ayr Burghs και Evesham αντίστοιχα) Επιτροπών για την Ανακούφιση του Λιμού (Famine Relief Committees). Στη διάρκεια του πολέμου είχαν δημιουργηθεί πολυάριθμες τέτοιες επιτροπές δημιουργημένες από Βρετανούς που συχνά ανήκαν σε προτεσταντικές εκκλησίες με παράδοση στον ειρηνιστικό χώρο, όπως π.χ. αυτή των Κουάκερων. Τέτοιες επιτροπές θα μπορούσαν να πιέσουν τους βουλευτές - εκπροσώπους τους να εξασκήσουν πίεση προς την κυβέρνηση¹⁶. Αν και όπως φαίνεται, οι δραστηριότητές τους δεν εξασφάλισαν

13. Βλ. ενδεικτικά *Parliamentary Debates, Commons, Fifth Series*, τόμος 399:1738.

14. Βλ. ενδεικτικά *Parliamentary Debates, Commons, Fifth Series*, τόμος 377:1368.

15. Βλ. ειδικά Ben Pimlott, *The Second World War Diary of Hugh Dalton, 1940-45*, London, 1986, σ. 366-7: «Tuesday 10 February [1942]. P[arliamentary].Q[uestions]s. I give two, for which I particularly wanted publicity, to Moelwyn Hughes, but the silly blighter wasn't in his place. He is a worthless Welsh Waffler! One on German starvation of Greece -famine as an instrument of German policy- was just caught on the second round and put by Evelyn Walkden. It was answered by Foot and made, I am told, a considerable impression on the House...». Στο ημερολόγιό του ο Dalton δίνει και μία ένδειξη για την απήχηση που είχαν τα θέματα επισιτισμού της Ελλάδας: στις 27 Ιανουαρίου 1942, ο Dalton ανακοίνωσε ότι, παρόλο που η πολιτική του ναυτικού αποκλεισμού παραμένει ως έχει, θα επιτραπεί η αποστολή ενός φορτίου σιταριού από την Αίγυπτο στην Ελλάδα. Στο ημερολόγιό του αναφέρει ότι οι επιδοκιμασίες για το δεύτερο μέρος της απάντησής του (την αποστολή τροφίμων στην Ελλάδα) ήταν δυνατότερες. Βλ. Pimlott, *The Second World War Diary...*, σ. 356: «All sections of my answer are applauded, first the reassertion of our general attitude on Blockade and second the announcement of the exceptional concession to the Greeks. The latter applause is the louder.»

16. Πληροφορίες για τις επιτροπές αυτές βρίσκονται στο PRO, FO 837/1250 και FO 837/1251. Μία από αυτές τις επιτροπές η Oxford Famine Relief Committee επέζησε ως OXFAM. Η επιτροπή αυτή ιδρύθηκε το 1942 (ανάμεσα στα ιδρυτικά μέλη της ήταν ο ελληνιστής Gilbert

υρεία υποστήριξη από μέλη του κοινοβουλίου, συγκεκριμένοι βουλευτές φαίνε-
ται πως δραστηριοποιήθηκαν προς την κατεύθυνση αυτή.

Πιθανή είναι τέλος και η υπόθεση να έπαιξαν σοβαρό ρόλο οι προσωπικές
παλογές των βουλευτών στην προβολή του επισιτιστικού προβλήματος της Ελ-
λάδας: άλλωστε, από τους τρεις πρώτους σε ερωτήσεις βουλευτές, ο Edmund
Harvey (του Independent Progressive Party, με 18 ερωτήσεις) ήταν μέλος της
εκκλησίας των Κουάκερων (Quakers), που ανάμεσα στις βασικές αρχές της εί-
ναι η μη χρήση βίας, ενώ ο Reginald Sorensen (Εργατικός, με οκτώ ερωτήσεις
για την Ελλάδα) ήταν κληρικός της εκκλησίας των Unitarians και ειρηνιστής (εί-
χε αρνηθεί τη στράτευση στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο)¹⁷.

Η σύγκριση των βουλευτών που υποβάλλουν ερωτήσεις ειδικά για την Ελλά-
δα με αυτούς που επιδεικνύουν ενδιαφέρον είτε γενικά για το θέμα του επισιτι-
σμού της κατεχόμενης Ευρώπης (υποβάλλοντας ερωτήσεις για την επισιτιστική
κατάσταση σε όλες τις κατεχόμενες χώρες ή για την αποστολή βιταμινών για τα
παιδιά) είτε ειδικά για το Βέλγιο (την άλλη κατεχόμενη χώρα η οποία τραβά σε
κάποια έκταση το ενδιαφέρον βουλευτών) δείχνει ότι οι ομάδες των βουλευτών
έχουν πολλά κοινά. Από τους 17 βουλευτές που υποβάλλουν γενικές ερωτήσεις ή
ερωτήσεις για το Βέλγιο, 12 υποβάλλουν ερωτήσεις και για την Ελλάδα. Από
τους υπόλοιπους πέντε βουλευτές¹⁸, μόνον ένας φαίνεται να ενδιαφέρεται απο-
κλειστικά για το Βέλγιο (αλλά υποβάλλει μόνο μία ερώτηση¹⁹) ενώ άλλος ένας
(ο Harvey) επιδεικνύει ενδιαφέρον τόσο για την Ελλάδα και το Βέλγιο (υποβάλ-
λει δύο ερωτήσεις αποκλειστικά για το Βέλγιο και δύο για το Βέλγιο και την Ελ-
λάδα) όσο και για την ευρύτερη επισιτιστική κατάσταση στην Ευρώπη²⁰.

Murray) και εξαρχής είχε δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον επισιτισμό της Ελλάδας. Βλ.
Milford, Canon T.R., "The war years and after" στο *The Oxfam Story*, Oxford, 1965, σ. 2

17. Ο Sorensen ήταν ακόμη υποστηρικτής της ανεξαρτησίας της Ινδίας και μέλος ομά-
δων που δραστηριοποιούνταν για ανθρωπιστικά θέματα (είχε ταχθεί και εναντίον της χρή-
σης βίας ως ποινής στα βρετανικά αφρικανικά στρατεύματα, βλ. David Killingray "The
'Rod of Empire': The Debate over Corporal Punishment in the British African Colonial
Forces, 1888-1946", *The Journal of African History*, 35 (1994), σ. 212-213.

18. Πρόκειται για τους McEntee, Richards, Silkin, υποκόμη (Viscount) Suirdale and
Thorne.

19. Ο Thorne υποβάλλει ερώτηση για το Βέλγιο στις 5 Αυγούστου 1943. Οι υπόλοιποι
υποβάλλουν ερωτήσεις γενικής φύσεως για τον επισιτισμό ή ερωτήσεις τόσο για το Βέλγιο
όσο και για την Ελλάδα και (σε μία περίπτωση) για το Βέλγιο, την Ελλάδα και την Ολλαν-
δία. Βλ. *Parliamentary Debates, Commons*, τομ. 378-404 και πίνακες 1 και 2 παραπάνω.

20. Ο Harvey συμμετέχει επίσης στη συζήτηση μετά από ερώτηση άλλου βουλευτή για το
Βέλγιο σε δύο περιπτώσεις και υποβάλλει και τρεις γενικές ερωτήσεις για τον επισιτισμό της
Ευρώπης. Ο ίδιος υποβάλλει 16 ερωτήσεις αποκλειστικά για την Ελλάδα (και άλλες δύο για

Αν θεωρήσουμε λοιπόν ως κριτήριο την υποβολή ερωτήσεων ή και τη συμμετοχή στη (συνήθως) σύντομη συζήτηση που ακολουθεί, προκύπτει η ύπαρξη μιας διακομματικής ομάδας βουλευτών που δείχνουν ενδιαφέρον για την Ελλάδα. Σε αυτή την ομάδα ηγετικό ρόλο φαίνεται να έχουν οι Edmund Harvey (IP), Sir Thomas Moore (C), Sorensen (L), Stokes (L) και De La Bere (C), ενώ οι υπόλοιποι μόνο περιστασιακά υποβάλλουν ερωτήσεις ή συμμετέχουν στη συζήτηση.

Οι απαντήσεις

Το περιεχόμενο των απαντήσεων που δίνει η Κυβέρνηση είναι επίσης ενδιαφέρον, καθώς δείχνει με αρκετή καθαρότητα την τακτική που ακολούθησε η Βρετανική Κυβέρνηση σε σχέση με το θέμα του επισιτισμού της Ελλάδας.

Η Κυβέρνηση γνώριζε πολύ καλά την κατάσταση στην Ελλάδα, έχοντας πληροφορίες από ποικίλες πηγές²¹. Κατά κανόνα, οι απαντήσεις που δίνονται πληροφορούν τη Βουλή για την κατάσταση στην Ελλάδα, αλλά όχι για τις προθέσεις της ίδιας της Κυβέρνησης, και μάλιστα αποκαλύπτοντας όσο το δυνατόν λιγότερα. Η Βρετανική Κυβέρνηση, τυπικά, μπορεί να βρισκόταν υπό τον έλεγχο της Βουλής. Η τελευταία ζητούσε να πληροφορηθεί την κατάσταση στην Ελλάδα και το τι έπρεπε ή τι σκόπευε να πράξει η Κυβέρνηση για να βοηθήσει «τους συμμάχους μας που υποφέρουν από το Λιμό... έστω και αν χρειαστεί να αγνοηθούν όροι και προϋποθέσεις»²². Όμως, όταν η Κυβέρνηση ερωτάται για τις προθέσεις της, οι απαντήσεις που δίνονται είναι συνήθως ασκήσεις υπεκφυγής ή ακόμα και ξεκάθαρες αρνήσεις: στο Κοινοβούλιο δεν δίνονται πληροφορίες ούτε καν για το ότι συζητείται η αλλαγή πολιτικής, ακόμα και στο διάστημα που οι συζητήσεις για την αλλαγή πολιτικής είναι σε πλήρη εξέλιξη. Παρομοίως αντιμετωπίζεται και η ύπαρξη διαπραγματεύσεων για τη μερική άρση του αποκλεισμού για την Ελλάδα. Παρόλα αυτά, όπως φαίνεται και από τη συχνότητα υποβολής ερωτήσεων, στους κρίσιμους τρεις πρώτους μήνες του 1942 (αλλά και μετά) μια ομάδα βουλευτών στο Κοινοβούλιο συνεχίζει να εξασκεί πίεση στην Κυβέρνηση υπέρ της Ελλάδας.

Ελλάδα και Βέλγιο) και συμμετέχει στη συζήτηση για την Ελλάδα από ερώτηση άλλου βουλευτή σε πέντε περιπτώσεις. Βλ. *Parliamentary Debates, Commons*, τομ. 378-404 και πίνακες 1 και 2 παραπάνω.

21. Βλ. ενδεικτικά FO 371/29136-005, "Political Intelligence Summary for August 1941", No. 96, 7 Αυγούστου 1941 σ. 17, όπου η επισιτιστική κατάσταση στην Ελλάδα περιγράφεται ως «καταστροφική» και αναφέρονται λιποθυμίες στους δρόμους της Αθήνας από υποσιτισμό. Βλ. επίσης FO 371/29929-0003.

22. Βλ. *Parliamentary Debates, Commons*, Fifth Series, 3 Μαρτίου 1942, τόμος 378, σ. 494-6.

Ο χαρακτήρας των απαντήσεων αλλάζει μετά τις 21 Απριλίου 1942, οπότε ανακοινώθηκε στο Κοινοβούλιο το σχέδιο αποστολής σιταριού από τον Καναδά στην Ελλάδα. Στο εξής οι απαντήσεις περιείχαν κυρίως πληροφορίες. Όταν πρόκειται για τον αριθμό τόνων βοήθειας, την περιγραφή των ειδών τροφίμων που στάλθηκαν, και τα πλοία που μετέφεραν τη βοήθεια ή άλλα θέματα διαχείρισης, οι απαντήσεις είναι πολύ ακριβείς²³. Όποτε όμως οι βουλευτές επιχειρούσαν να εξασφαλίσουν κάποιας μορφής παραχώρηση είτε για διεύρυνση της βοήθειας που στελνόταν στην Ελλάδα είτε για επέκταση της βοήθειας και σε άλλες κατεχόμενες χώρες, οι απαντήσεις που δίνει (στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων) ο Dingle Foot²⁴ ήταν σχεδόν πάντα αρνητικές: η κυβερνητική πλευρά συνήθως αμφισβητούσε την ακρίβεια των στοιχείων που παρουσίαζαν οι βουλευτές ή αρνούνταν να τα επιβεβαιώσει. Ακόμα όμως και στις περιπτώσεις που αποδεχόταν τα στοιχεία, κατά κανόνα αρνούνταν να αναλάβει οποιαδήποτε δέσμευση. Συνήθως η Κυβέρνηση δήλωνε ότι το επιστιπτικό πρόβλημα της Ελλάδας ήταν αποτέλεσμα της αδιαφορίας των γερμανικών κατοχικών αρχών που αρνούνταν να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους έναντι του πληθυσμού της χώρας, όπως αυτές απέρρεαν από το διεθνές δίκαιο.

Είχε αποτέλεσμα η κοινοβουλευτική παρέμβαση;

Από την μελέτη της περιόδου είναι σαφές ότι το Κοινοβούλιο, εξαιτίας και της αποδυναμωμένης θέσης του σε σχέση με την εκτελεστική εξουσία, δεν έπαιξε τον κύριο ρόλο στην αλλαγή της πολιτικής της Βρετανικής Κυβέρνησης που οδήγησε στην ουσιαστική άρση του αποκλεισμού για την Ελλάδα. Η ευρύτερη μελέτη του θέματος δείχνει ότι η αλλαγή αποφασίστηκε στους κόλπους της Βρετανικής Κυβέρνησης. Οι λόγοι για την αλλαγή αυτής της πολιτικής ήταν (μεταξύ άλλων) η στάση των Η.Π.Α. και οι ανησυχίες για τη θέση της Βρετανίας στην Ελλάδα μετά τον πόλεμο, αλλά όχι κατά κύριο λόγο οι κοινοβουλευτικές πιέσεις²⁵.

23. Βλ. ενδεικτικά *Parliamentary Debates, Commons*, Fifth Series, 8 Φεβρουαρίου 1944, τόμος 396: 1633-35 και 1η Φεβρουαρίου 1944, τόμος 396, σ. 1152-3.

24. Βουλευτής του Φιλελεύθερου Κόμματος, που την περίοδο αυτή ήταν Parliamentary Secretary του Υπουργείου Οικονομικού Πολέμου (Ministry of Economic Warfare) και συνεπώς εκπροσωπούσε την κυβερνητική πλευρά. Ο Dingle Foot ήταν αδελφός του Michael Foot, αργότερα αρχηγού του Εργατικού Κόμματος αλλά και του Sir Hugh Foot, τελευταίου Κυβερνήτη της Κύπρου.

25. Βλ. G. Kazamias, "The Politics of Famine Relief for Occupied Greece", στο R. Clogg (ed.), *Bearing Gifts to Greeks, Humanitarian Aid to Greece in the 1940s*, Λονδίνο (Palgrave), 2008, σ. 39-57.

Όμως, το κοινοβουλευτικό ενδιαφέρον συνέβαλε στην τελική απόφαση ασκώντας και αυτό πίεση προς τους διαμορφωτές της κυβερνητικής πολιτικής, αμφισβητώντας τα κυβερνητικά επιχειρήματα και κάνοντας το πρόβλημα της Ελλάδας περισσότερο ορατό. Το βαρύ χειμώνα του 1941-42, βουλευτές στο Βρετανικό Κοινοβούλιο εξάσκησαν σημαντική πίεση προς την Κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητας, εμποδίζοντάς την έτσι να σκληρύνει τη στάση της. Όταν επιτεύχθηκε η χαλάρωση του αποκλεισμού, το Κοινοβούλιο συνέχισε να παρακολουθεί το θέμα και να ζητά συνεχώς περισσότερες παραχωρήσεις για τον χειμαζόμενο ελληνικό λαό.

Από τη μεριά της η Κυβέρνηση επιχείρησε αρχικά να αποθαρρύνει το Κοινοβούλιο, με την αμυντική στάση που υιοθέτησε στις απαντήσεις της, δίνοντας απαντήσεις σε θέματα γνωστά, αλλά αρνούμενη να υποχωρήσει. Και βέβαια αρνήθηκε να δώσει κάποιο ουσιαστικό ρόλο στο Κοινοβούλιο για το θέμα της Ελλάδας, επιβεβαιώνοντας έτσι την υπεροχή της έναντι του Κοινοβουλίου. Μπορούμε ίσως να υποστηρίξουμε ότι αποδεχόμενη την αλλαγή πολιτικής στο θέμα της Ελλάδας, η Βρετανική Κυβέρνηση, εκτός των άλλων, εμπόδισε τη σκλήρυνση της στάσης του Κοινοβουλίου και ενδεχομένως τη δημιουργία κάποιου lobby από βουλευτές και ομάδες πίεσης του κοινού, που θα πίεζε για την άρση του αποκλεισμού και για άλλες χώρες της κατεχόμενης Ευρώπης.

Πέρα από την ανθρωπιστική πλευρά του, για το Κοινοβούλιο, το θέμα του επισιτισμού της Ελλάδας λειτούργησε και ως ένας τρόπος για να δηλώσει την παρουσία του σε ένα χώρο όπου η Κυβέρνηση τού αρνούνταν κάθε ρόλο. Όμως, σε αυτόν τον κλεφτοπόλεμο, το Κοινοβούλιο ούτε νίκησε, ούτε φαίνεται το ίδιο να πίστεψε ότι ήταν ο κύριος μοχλός πίεσης που ανάγκασε την Κυβέρνηση να αλλάξει την πολιτική της. Σε κάθε περίπτωση, η φιλική για την Ελλάδα άγνωστη μέχρι σήμερα στάση μιας ομάδας βουλευτών στήριξε τον ελληνικό λαό σε μια εξαιρετικά δύσκολη περίοδο.

ABSTRACT

GEORGIOS KAZAMIAS: *War and Parliament: the House of Commons and Greek Relief, August 1941-October 1944*

This paper examines the role played by the House of Commons as regards the question of famine and relief for Greece during the Axis occupation of 1941-44. In particular, it examines the parliamentary questions submitted in the Commons between August 1941 and October 1944, looking at the questions, the MPs who submitted them and the answers given. The examination of the interest shown by Parliament and its effects, allows the emergence of some interesting aspects, not only pertaining to wartime Greece, but also as regards the special wartime relationship of the British Government and the House of Commons.

